

Forum Standaardisatie

Expertadvies EML_NL 1.0

31 juli 2013

Colofon

Projectnaam	Expertadvies EML_NL versie 1.0
Versienummer	1.0
Locatie	
Organisatie	Forum Standaardisatie Postbus 96810 2509 JE Den Haag forumstandaardisatie@logius.nl
Auteurs	Johannes van Veen Dennis Krukkert

Inhoud

Colofon	2
Inhoud	3
Managementsamenvatting	4
1 Doelstelling expertadvies	7
1.1 <i>Achtergrond</i>	7
1.2 <i>Proces</i>	7
1.3 <i>Vervolg</i>	9
1.4 <i>Samenstelling expertgroep</i>	9
1.5 <i>Toelichting EML_NL</i>	10
1.6 <i>Relatie met andere standaarden</i>	10
1.7 <i>Leeswijzer</i>	11
2 Toepassings- en werkingsgebied	12
2.1 <i>Functioneel toepassingsgebied</i>	12
2.2 <i>Organisatorisch werkingsgebied</i>	12
3 Toetsing van standaard aan criteria	14
3.1 <i>Toegevoegde waarde</i>	14
3.2 <i>Open standaardisatieproces</i>	16
3.3 <i>Draagvlak</i>	21
3.4 <i>Opname bevordert adoptie</i>	22
3.5 <i>Adoptieactiviteiten</i>	23
4 Advies aan Forum en College	24
4.1 <i>Samenvatting van de toetsingscriteria</i>	24
4.2 <i>Advies aan Forum en College</i>	25
4.3 <i>Aanbevelingen ten aanzien van de adoptie van de standaard</i>	25
5 Referenties	26

Managementsamenvatting

Wat is de conclusie van de expertgroep en de consultatie?

De expertgroep adviseert het Forum en College om de standaard EML_NL op te nemen op de lijst voor 'pas toe of leg uit', nadat aan een aantal voorwaarden is voldaan. Deze voorwaarden hebben betrekking op het inrichten van het open standaardisatieproces.

Waar gaat het inhoudelijk over?

De EML_NL standaard versie 1.0 definieert de gegevens en de uitwisseling van gegevens bij verkiezingen die vallen onder de Nederlandse Kieswet. Het gaat daarbij om de uitwisseling van kandidaatgegevens en uitslaggegevens.

De standaard EML_NL wordt op dit moment al gebruikt door het overgrote deel van de Nederlandse gemeenten voor verkiezingen die onder de kieswet vallen. Opname op de lijst met standaarden voor 'pas toe of leg uit' waarborgt dit gebruik. Bovendien stimuleert opname het gebruik bij verkiezingen en referenda die niet onder kieswet vallen, maar waarvoor de standaard wel gebruikt kan worden.

Hoe is het proces verlopen?

De standaard is aangemeld door mr. M. Bakker, secretaris-directeur van de Kiesraad. Op basis van het intakegesprek is besloten om de EML_NL standaard in procedure te nemen voor opname op de lijst voor 'pas toe of leg uit'. Wel is geconstateerd dat de werkwijze van de beheerorganisatie nog niet beschreven is. Met de indiener is derhalve afgesproken dat tijdens de expertbijeenkomst een mondelinge toelichting gegeven zou worden, en dat uiterlijk 15 juli 2013 een beschrijving beschikbaar is. Dat is gebeurd.

Hoe scoort de standaard op de toetsingscriteria?

Toegevoegde waarde

De interoperabiliteitswinst en andere voordelen van adoptie van EML_NL wegen overheidsbreed en maatschappelijk op tegen de risico's en nadelen.

Open standaardisatieproces

Na invulling van een aantal voorwaarden, zal in voldoende mate voldaan zijn aan het criterium Open Standaardisatieproces. De documentatie is dan vrij beschikbaar, de besluitprocedure voldoende toegankelijk, er is een bezwaarprocedure, de standaardisatieorganisatie is onafhankelijk en duurzaam en het versiebeheer is goed geregeld.

Als voorwaarde voor het kunnen voldoen aan het criterium 'Open Standaardisatieproces' stelt de expertgroep dat:

- Uiterlijk 15 juli een vastgesteld beheerdocument beschikbaar is via de website van de Kiesraad. In dit beheerdocument, of op een andere passende plaatst zal expliciet:
  - o beschreven staan dat notulen van de stuurgroep, en besluiten van de Kiesraad aangaande de EML_NL standaard, openbaar worden gemaakt
  - o beschreven staan hoe besluitvorming plaatsvindt
  - o verwezen worden naar de klachtenregeling
  - o het versiebeheer beschreven zijn
- er gekozen is voor een open licentiemodel voor het specificatiedocument
- partijen die bijdragen aan de ontwikkeling van de standaard hun intellectueel onherroepelijk en royalty-free eigendom beschikbaar stellen
- alle belanghebbenden voldoende vertegenwoordigd zijn in de stuurgroep

Aanvullend adviseert de expertgroep om:

- te kiezen voor een Creative Commons licentie voor het specificatiedocument, met voorkeur voor CC0;
- partijen een verklaring te laten tekenen waarin van intellectueel eigendomrecht wordt afgezien;
- expliciet vast te stellen hoeveel leden iedere groep van belanghebbenden af kan vaardigen naar de stuurgroep
- een periode van 30 dagen te nemen voor een 'reguliere consultatie'
- betrokkenen op een praktische manier actief te informeren over het starten van een consultatie

Draagvlak

De expertgroep is van mening dat er ruim voldoende draagvlak is voor de standaard, met name bij gemeenten. Er is voldoende marktondersteuning voor de standaard door meerdere leveranciers.

De expertgroep adviseert de stuurgroep van EML_NL om mogelijkheden voor additionele conformiteitstoetsing in te richten, naast de bestaande mogelijkheden van schemavalidatie.

Opname bevordert de adoptie

De EML_NL standaard wordt op dit moment al veelvuldig gebruikt voor verkiezingen die onder de kieswet vallen. Opname op de lijst voor 'pas toe of leg uit' waarborgt het gebruik van de standaard in toekomstige situaties. Bovendien stimuleert opname het gebruik bij verkiezingen en referenda die niet onder kieswet vallen, maar waarvoor de standaard wel gebruikt kan worden.

Welke additionele adviezen zijn er ten aanzien van de adoptie van de standaard?

De adoptiegraad van EML_NL is al behoorlijk groot, en de expertgroep verwacht niet dat inzet van additionele adoptieactiviteiten de adoptiegraad binnen het huidige toepassings- en werkingsgebied zal verhogen. Wel geeft de expertgroep een aantal adviezen om de adoptie van de standaard in een breder toepassings- en werkingsgebied te bevorderen.

1 Doelstelling expertadvies

1.1 Achtergrond

In 2007 is door het kabinet besloten tot een actieplan Nederland Open in Verbinding [1]. Het doel van dit actieplan is om de informatievoorziening toegankelijker te maken, onafhankelijkheid van ICT-leveranciers te creëren en de weg vrij te maken voor innovatie.

Eén van de maatregelen van het actieplan is het gebruik van een lijst met standaarden, die vallen onder het principe 'pas toe of leg uit' (comply-or-explain) [2]. Het College Standaardisatie, dat in 2006 door het kabinet is ingesteld, spreekt zich uit over de standaarden die op de lijst zullen worden opgenomen, o.a. op basis van een expertbeoordeling van de standaard [3]. Het College Standaardisatie wordt geadviseerd door het Forum Standaardisatie. Bureau Forum Standaardisatie ondersteunt beide instellingen.

Een twaalftal experts is verzameld in een expertgroep, die de standaard heeft beoordeeld aan de hand van een aantal criteria. Deze criteria – vooraf vastgesteld door het College Standaardisatie [4] en uitgewerkt in de vorm van concrete vragen - worden in het hier voorliggende expertadvies genoemd en behandeld.

Onderwerp van dit expertadvies is EML_NL versie 1.0 Deze standaard is aangemeld door dhr M. Bakker, secretaris-directeur van de Kiesraad voor opname op de lijst met open standaarden voor 'pas toe of leg uit'. De opdracht aan de expertgroep was om een advies op te stellen over het wel of niet opnemen van deze standaard op de lijst, al dan niet onder bepaalde voorwaarden.

1.2 Proces

Voor het opstellen van dit advies is de volgende procedure doorlopen:

- De standaard is eind april aangemeld door mr. M. Bakker, secretaris-directeur van de Kiesraad.
- Door het Bureau Forum Standaardisatie is een intakegesprek gevoerd met de indiener op 14 mei 2013. Hierin is de standaard getoetst op uitsluitingscriteria ('criteria voor in behandeling') en is een eerste inschatting gemaakt van de kansrijkheid voor opname.
- Op basis van de intake is besloten tot het instellen van een expertgroep. Op basis van dit besluit is door het Bureau Forum Standaardisatie een groep samengesteld en een voorzitter aangezocht. Op basis van de aanmelding en de intake is een voorbereidingsdossier opgesteld voor leden van de expertgroep.
- De expertgroep is begonnen met het individueel scoren van EML_NL versie 1.0 aan de hand van een lijst met vragen in het voorbereidingsdossier. Op basis van de verkregen antwoorden hebben voorzitter en begeleider van de expertgroep de verschillende knelpunten geïdentificeerd.
- Vervolgens is de expertgroep op 26 juni 2013 bijeengekomen om de bevindingen in het algemeen en de geïdentificeerde knelpunten in het

bijzonder te bespreken. Tijdens deze bijeenkomst zijn ook het toepassings- en werkingsgebied vastgesteld.

De uitkomsten van de expertgroep zijn door de voorzitter en begeleider verwerkt in dit advies rapport. Een eerste conceptversie is aan de leden van de expertgroep gestuurd met verzoek om reactie. Na verwerking van de reacties is het rapport afgerond, nogmaals toegestuurd aan de experts en ingediend voor de publieke consultatieronde.

1.3 Vervolg

Dit expertadvies zal ten behoeve van een publieke consultatie openbaar worden gemaakt door het Bureau Forum Standaardisatie. Eenieder kan gedurende de consultatieperiode op dit expertadvies zijn/haar reactie geven. Het Bureau Forum Standaardisatie legt vervolgens de reacties voor aan de voorzitter en indien nodig aan de expertgroep.

Het Forum Standaardisatie zal op basis van het expertadvies en relevante inzichten uit de openbare consultatie een advies aan het College Standaardisatie opstellen. Het College Standaardisatie bepaalt uiteindelijk op basis van het advies van het Forum of de standaard op de 'pas toe of leg uit'-lijst komt.

1.4 Samenstelling expertgroep

Voor de expertgroep zijn personen uitgenodigd die vanuit hun persoonlijke expertise of werkzaamheden bij een bepaalde organisatie direct of indirect betrokken zijn bij de standaard. Het Forum streeft naar een zo representatief mogelijke expertgroep, met een evenwichtige mix van eindgebruikers, IT-leveranciers, wetenschappers, adviseurs, en vertegenwoordigers van de standaardisatieorganisatie. Zowel technische experts als experts die inzicht hebben in de functionele impact zijn uitgenodigd. Daarnaast is een onafhankelijke voorzitter aangesteld om de expertgroep te leiden en als verantwoordelijke op te treden voor het uiteindelijke expertadvies.

Als voorzitter is opgetreden de heer Johannes van Veen, senior-adviseur bij PBLQ HEC. De heer van Veen was in het verleden ondermeer hoofd informatiebeleid bij de Vereniging van Nederlandse Gemeenten (VNG) en uit dien hoofde nauw betrokken bij de tot standkoming van diverse standaarden in samenwerking tussen gemeenten en softwareleveranciers. De expertgroep is in opdracht van het Forum Standaardisatie begeleid door de heer Dennis Krukkert, adviseur standaarden en interoperabiliteit bij TNO. De heer Maarten van der Veen, werkzaam voor het Bureau Forum Standaardisatie, zat als toehoorder bij de expertbijeenkomst.

Aan de expertgroep hebben deelgenomen:

- de heer Rik ten Arve, IVU
- de heer Joost Beukers, VKA
- de heer Jan Janson, Procura
- de heer Tom Lambrechts, Centric
- de heer Jacques de Lange, Procura
- de heer Daniel de Lind van Wijngaarden, Sdu uitgevers
- de heer Paul van Meggelen, gemeente Rotterdam
- de heer Frans Pouw, gemeente Utrecht
- de heer Lex Slaghuis, openstate.eu
- de heer Frank Terpstra, KING
- de heer Jan Jouke Vos, Kiesraad
- mevrouw Pamela Young, Kiesraad

1.5 Toelichting EML_NL

De EML_NL standaard versie 1.0 definieert de gegevens en de uitwisseling van gegevens bij verkiezingen die vallen onder de Nederlandse Kieswet. Het gaat daarbij om de uitwisseling van kandidaatgegevens en uitslaggegevens om de verkiezingsuitslag te kunnen vaststellen. Deze gegevens worden tussen politieke partijen, de gemeentelijke stembureaus, het hoofdstembureau en het centraal stembureau uitgewisseld om een totaaltelling van de stemmen te kunnen maken en om de verkiezingsuitslag door het centraal stembureau vast te kunnen laten stellen. Het is voor het ordentelijk verlopen van verkiezingen van belang dat dit proces transparant en controleerbaar verloopt, alsook dat de uitwisseling van de uitslaggegevens van stembureau naar centraal stembureau vlot en foutloos gebeurt.

EML is de internationale OASIS standaard voor het uitwisselen van gegevens bij verkiezingen. EML_NL versie 1.0 is een verbijzondering van EML versie 5.0, aangepast aan het Nederlandse kiesrecht.

Volgens de eisen die de staatssecretaris van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties in 2008 aan verkiezingssoftware heeft gesteld, moet de programmatuur die hiervoor gebruikt wordt modulair zijn opgebouwd en moet gebruik gemaakt worden van de EML standaard [5]. Omdat er op dat moment geen software beschikbaar was die aan deze eisen voldeed heeft de Kiesraad opdracht gegeven om hiervoor software te laten ontwikkelen. Dit heeft geresulteerd in het pakket Ondersteunende Software Verkiezingen (OSV). Dit pakket wordt door de Kiesraad gratis aan gemeenten, politieke partijen en provincies aangeboden. OSV is bij alle gemeenten in gebruik. Het Nederlandse profiel op EML, EML_NL versie 1.0, is in samenhang met de ontwikkeling van OSV tot stand gekomen.

Een aantal leveranciers levert al aanvullende software aan gemeenten die gebruik maakt van EML_NL bestanden afkomstig uit OSV. Met deze aanvullende software is het bijvoorbeeld mogelijk om gemeentelijke uitslagen voor mediadoeleinden te presenteren.

1.6 Relatie met andere standaarden

EML_NL versie 1.0 is een 'semantische standaard': het beschrijft de informatie die wordt uitgewisseld tussen verschillende actoren. In dit geval informatieuitwisseling tussen organisaties die betrokken zijn bij het proces rondom verkiezingen, zoals beschreven is in 1.5.

Noch op de lijst voor 'past toe of leg uit', noch op de lijst met gangbare standaarden staan standaarden die inhoudelijke overlap vertonen met EML_NL versie 1.0. Wel maakt EML_NL versie 1.0 gebruik van XML, een standaard die op de lijst met gangbare standaarden staat. Ook voor de uitwisseling van berichten kan gebruik gemaakt worden van verschillende standaarden die op de lijst met gangbare standaarden staan.

De standaard heeft geen betrekking op de uitwisseling van het kiezersbestand tussen de GBA/Basisregistratie personen en het kiezersregister. Voor deze uitwisseling is een andere standaard noodzakelijk. EML_NL is daarmee dan ook niet conflicterend met standaarden zoals StUF.

1.7 Leeswijzer

In hoofdstuk 2 wordt beschreven in welke gevallen de standaard functioneel gezien gebruikt zou moeten worden (functioneel toepassingsgebied) en door welke organisaties deze gebruikt zou moeten worden (organisatorisch werkingsgebied).

Om te bepalen of de standaard opgenomen moet worden op de lijst met standaarden voor 'pas toe of leg uit', is deze getoetst aan een viertal door het College Standaardisatie vastgestelde criteria. In hoofdstuk 3 staat het resultaat van deze toetsing. Hoofdstuk 4 bevat een samenvatting van de toetsresultaten en het advies van de expertgroep aan het Forum Standaardisatie.

2 Toepassings- en werkingsgebied

Van overheidsorganisaties wordt verwacht dat zij de lijst met open standaarden hanteren bij aanbestedingstrajecten volgens het 'pas toe of leg uit'-regime. Afhankelijk van de aan te schaffen functionaliteit zal bepaald moeten worden welke koppelvlakken geïmplementeerd moeten worden, en welke standaarden uit de lijst hiervoor ingezet dienen te worden. Om dit te kunnen doen heeft de expertgroep gekeken in welke gevallen de standaard functioneel gezien gebruikt moeten worden (functioneel toepassingsgebied), en door welke organisaties deze gebruikt zou moeten worden (organisatorisch werkingsgebied).

2.1 Functioneel toepassingsgebied

De expertgroep heeft voor het toepassingsgebied van EML_NL een aantal uitgangspunten vastgesteld:

- De standaard zou in ieder geval gebruikt moeten worden bij die verkiezingen waar de kieswet van toepassing is
- Het functioneel toepassingsgebied kan niet breder zijn dan de beoogde doelstelling van de standaard zelf, zoals beschreven in het specificatiedocument
- Mogelijk toekomstige functionaliteit, waarbij expliciet wordt verwezen naar het doorgeven van stemmen bij een eventuele herintroductie van stemcomputers, valt buiten scope.

Als functioneel toepassingsgebied wordt daarom voorgesteld:

"De definitie en uitwisseling van kandidaatgegevens en uitslaggegevens bij verkiezingen welke onder de Nederlandse Kieswet vallen"

Hierbij merkt de expertgroep op dat:

- het breder gebruik van de standaard aanbevolen wordt, bijvoorbeeld bij waterschapsverkiezingen en nationale referenda.
- Bij wijzigingen in de kieswet, zoals het toevoegen van verkiezingen, of het toestaan van het gebruik van stemcomputers, het gebruik van EML_NL aanbevolen wordt mits deze geschikt wordt geacht.
- Het verplichtende karakter van opname op de 'pas toe of leg uit' lijst alleen geldt voor verkiezingen die ten tijde van het vaststellen van versie 1.0 van EML_NL, 31 januari 2012 onder de kieswet vielen.
- Het verplichtende karakter geldt voor de uitwisseling van gegevens die middels de kieswet geregeld zijn. Het uitwisselen van voorlopige uitslagen valt hier bijvoorbeeld niet onder.

2.2 Organisatorisch werkingsgebied

Als organisatorisch werkingsgebied wordt vastgesteld:

Overheden (Rijk, provincies, gemeenten en waterschappen) en instellingen uit de (semi-) publieke sector.

Bovenstaande omschrijving van het werkingsgebied bevat naar de mening van de expertgroep direct of indirect alle relevante partijen op wie de standaard van toepassing is. De expertgroep zag geen reden om bovenstaand werkingsgebied verder in te perken.

Opgemerkt wordt dat waterschappen expliciet genoemd worden in het organisatorische werkingsgebied. De waterschapsverkiezingen vallen momenteel niet onder de kieswet en daarmee vanwege het gekozen functioneel toepassingsgebied (2.1) buiten de verplichting voor 'pas toe of leg uit'. Hoewel er geen verplichting geldt, adviseert de expertgroep wel om de EML_NL standaard te gebruiken voor waterschapsverkiezingen. De stuurgroep EML_NL¹ wordt opgeroepen om hier actie op te ondernemen.

---

1 Deze stuurgroep voor het beheer van de standaard zal door de Kiesraad worden ingesteld.

3 Toetsing van standaard aan criteria

Om te bepalen of de standaard opgenomen moet worden op de lijst met open standaarden zijn deze getoetst aan een aantal criteria. Er zijn vier hoofdcriteria:

1. Toegevoegde waarde
2. Open standaardisatieproces
3. Draagvlak
4. Opname bevordert adoptie

Deze criteria staan beschreven in het rapport, "*Toetsingsprocedure en criteria voor lijsten met open standaarden*" [2] en staan op de website www.open-standaarden.nl. Het resultaat van de toetsing zal in dit hoofdstuk per criterium beschreven worden. Voor de volledigheid is tevens de definitie van elk criterium opgenomen.

3.1 Toegevoegde waarde

De interoperabiliteitswinst en andere voordelen van adoptie van de standaard wegen overheidsbreed en maatschappelijk op tegen de risico's en nadelen.

3.1.1 Is het toepassings- en werkingsgebied van de aanmelding goed gedefinieerd?

3.1.1.1 Is het functioneel toepassingsgebied goed gedefinieerd?

Ja, binnen het in hoofdstuk 2 voorgestelde toepassingsgebied is functionaliteit geselecteerd die in de praktijk van de standaard volledig ondersteund en al toegepast wordt. Naar de mening van de expertgroep zijn er geen functies in dit toepassingsgebied benoemd die de standaard niet ondersteunt. Mogelijk toekomstig gewenste functionaliteit waarvan de implicaties op dit moment onvolledig te overzien zijn, zijn door de expertgroep buiten het functioneel toepassingsgebied gelaten. Wel roept de expertgroep de stuurgroep EML_NL op om het gebruik van EML_NL bij andersoortige verkiezingen, zoals waterschapsverkiezingen en nationale referenda, te bevorderen.

3.1.1.2 Is het organisatorisch werkingsgebied goed gedefinieerd?

Ja, het in hoofdstuk 2 voorgestelde organisatorische werkingsgebied bevat naar mening van de expertgroep alle relevante partijen op wie de standaard van toepassing kan worden verklaard binnen de scope van de lijst met open standaarden voor 'pas toe of leg uit'.

3.1.1.3 Is de standaard generiek toepasbaar en niet alleen bedoeld voor gegevensuitwisseling met één of een beperkt aantal specifieke voorzieningen? (toelichtende vraag)

Ja, de standaard is generiek toepasbaar voor het uitwisselen van gegevens bij verkiezingen. Op dit moment is het weliswaar zo dat met

name informatie uitgewisseld wordt met de applicatie OSV (Ondersteunende Software Verkiezingen), en tussen modules van OSV, maar de standaard is hiertoe niet beperkt. Ook is het volgens de expertgroep denkbaar dat andere leveranciers de functionaliteit van hun software uitbreiden, waardoor er alternatieven ontstaan voor (onderdelen van) OSV.

3.1.2 *Verhoudt de standaard zich goed tot andere standaarden?*

3.1.2.1 *Kan de standaard naast of in combinatie met reeds opgenomen standaarden worden toegepast (d.w.z. de standaard conflicteert niet met reeds opgenomen standaarden)?*

Ja, de expertgroep voorziet hier geen problemen. Geen van de opgenomen standaarden bevindt zich in hetzelfde toepassingsgebied. De expertgroep heeft expliciet stilgestaan bij de relatie met StUF, een standaard die veel gebruikt wordt bij gemeentelijke uitwisseling, maar ook daar wordt geen overlapping voorzien.

3.1.2.2 *Biedt de aangemelde standaard meerwaarde boven reeds opgenomen standaarden met een overlappend functioneel toepassings- en organisatorisch werkingsgebied? (Dit kan ook om een nieuwe versie van dezelfde standaard gaan.)*

Niet van toepassing. Zoals beschreven bij 3.1.2.1 zijn er geen standaarden opgenomen met een overlappend functioneel toepassingsgebied.

3.1.2.3 *Biedt de aangemelde standaard meerwaarde boven bestaande concurrerende standaarden die in aanmerking zouden kunnen komen voor opname? (toelichtende vraag)*

Ja. In theorie zou EML zelf opgenomen kunnen worden, maar deze internationale standaard is zonder toepassingsprofiel niet in te zetten in een specifieke nationale context.

3.1.2.4 *Is de standaard een internationale standaard of sluit de standaard aan bij relevante internationale standaarden? (toelichtende vraag)*

Ja, EML_NL is een Nederlands toepassingsprofiel van de internationale EML standaard. De stuurgroep EML_NL zal de afweging moeten maken wanneer het Nederlands toepassingsprofiel wordt aangepast aan nieuwe versie van de internationale versie

3.1.2.5 *Draagt de standaard voldoende bij aan interoperabiliteit zonder dat aanvullende standaardisatieafspraken (zoals lokale profielen) noodzakelijk zijn? (toelichtende vraag)*

Ja, de standaard is al een lokaal profiel van een internationale standaard, en voldoende specifiek om in te zetten.

3.1.3 *Wegen de kwantitatieve en kwalitatieve voordelen van adoptie van de standaard, voor de (semi-)overheid als geheel en voor de maatschappij, op tegen de nadelen?*

3.1.3.1 *Draagt de adoptie van de standaard bij aan de oplossing van een bestaand, relevant interoperabiliteitsprobleem?*

Ja, om een correcte en vlotte uitwisseling tijdens verkiezingen te borgen, is er één standaard nodig voor het uitwisselen van gegevens.

3.1.3.2 *Draagt de standaard bij aan het voorkomen van een vendor lock-in (leveranciersafhankelijkheid)?*

Ja, er zijn meerdere leveranciers actief in dit domein. Door allemaal gebruik te maken van dezelfde standaard wordt leveranciersafhankelijkheid verminderd.

3.1.3.3 *Wegen de overheidsbrede en maatschappelijke baten voor de informatievoorziening en de bedrijfsvoering op tegen de kosten?*

Ja. Voor burgers en de meeste bedrijven is er eigenlijk geen sprake van baten en kosten. Invoering vindt plaats bij overheden, al dan niet door hun softwareleverancier. Voor overheden en hun leveranciers geldt inderdaad dat de baten opwegen tegen de kosten.

3.1.3.4 *Zijn de beveiligingsrisico's aan overheidsbrede adoptie van de standaard acceptabel?*

Ja. Er worden door de expertgroep geen grote beveiligingsrisico's gezien. Temeer omdat het formele proces voor het bepalen van de verkiezingsuitslag ook op papier verloopt. Ook de uitwisseling van zogenaamde 'hashcodes' om de integriteit van berichten te waarborgen, verloopt middels een papieren proces.

3.1.3.5 *Zijn de privacyrisico's aan overheidsbrede adoptie van de standaard acceptabel?*

Ja. Middels de standaard worden alleen persoonsgegevens van kandidaten uitgewisseld die, gegeven de aard van de toepassing, juist openbaar moeten zijn.

3.1.4 *Conclusie*

De interoperabiliteitswinst en andere voordelen van adoptie van EML_NL wegen overheidsbreed en maatschappelijk op tegen de risico's en nadelen.

3.2 **Open standaardisatieproces**

De ontwikkeling en het beheer van de standaard zijn op een open, onafhankelijke, toegankelijke, inzichtelijke, zorgvuldige en duurzame wijze ingericht.

3.2.1 *Is de documentatie voor een ieder drempelvrij beschikbaar?*

3.2.1.1 *Is het specificatiedocument beschikbaar zonder dat er sprake is van onacceptabele belemmeringen (zoals te hoge kosten en te hoge lidmaatschapseisen)?*

Ja, het specificatiedocument is zonder enige belemmering te downloaden van de website van de Kiesraad: <https://www.kiesraad.nl/artikel/eml-standaard>.

3.2.1.2 *Is de documentatie over het ontwikkel- en beheerproces (bijv. het voorlopige specificatiedocument, notulen en beschrijving besluitvormingsprocedure) beschikbaar zonder dat er sprake is van onacceptabele belemmeringen (zoals te hoge kosten en te hoge lidmaatschapseisen)?*

Ten tijde van de expertbijeenkomst was deze documentatie nog niet beschikbaar. Met de Kiesraad is echter overeengekomen dat uiterlijk 15 juli as. een beschrijving gepubliceerd is. Van notulen en voorlopige specificaties is nog geen sprake aangezien de voorgestelde organisatievorm formeel nog ingericht gaat worden.

De expertgroep kan zich vinden in de toelichting die de Kiesraad op dit punt geeft, en gaat hiermee akkoord op voorwaarde dat:

- Uiterlijk 15 juli 2013 een vastgesteld beheerdocument beschikbaar is via de website van de Kiesraad.
- In het beheerdocument expliciet beschreven staat dat notulen van de stuurgroep, en besluiten van de Kiesraad aangaande de EML_NL standaard, openbaar worden gemaakt.

Dit is conform afspraak gebeurd.

3.2.2 *Is het intellectuele eigendomsrecht voor eenieder beschikbaar, zodat de standaard vrij implementeerbaar en te gebruiken is*

3.2.2.1 *Stelt de standaardisatieorganisatie het intellectueel eigendomsrecht op de standaard m.b.t. bijvoorbeeld eventuele patenten- onherroepelijk royalty-free voor eenieder beschikbaar?*

Nog niet. Het specificatiedocument doet geen uitspraken over het gebruik van eventuele patenten bij het toepassen van de standaard. Eveneens maakt het specificatiedocument geen melding van de wijze waarop het document zelf hergebruikt mag worden. De Kiesraad geeft aan in beginsel de documentatie open te willen stellen, maar bezint zich nog over de exacte licentievorm.

De expertgroep gaat op dit punt akkoord, op voorwaarde dat er gekozen wordt voor een open licentiemodel.

De expertgroep adviseert om te kiezen voor een Creative Commons licentie², waarbij de voorkeur wordt uitgesproken voor CC0.

---

² <http://creativecommons.nl/uitleg/>

3.2.2.2 Garandeert de standaardisatieorganisatie dat partijen die bijdragen aan de ontwikkeling van de standaard hun intellectueel eigendomsrecht onherroepelijk royalty-free voor eenieder beschikbaar stellen?

Nee, op dit moment is hierin nog niet voorzien. Wel wordt vastgesteld dat dit een voorwaarde is voor opname op de lijst 'pas toe of leg uit'.

De expertgroep adviseert de Kiesraad om partijen die bijdragen aan de standaard een verklaring te laten tekenen waarin eventueel intellectueel eigendom onherroepelijk en royalty-free beschikbaar wordt gesteld, of dit af te spreken middels het beheer document dat wordt vastgesteld door Kiesraad en stuurgroep.

3.2.3 Is de inspraak van eenieder in voldoende mate geborgd?

3.2.3.1 Is het besluitvormingsproces toegankelijk voor alle belanghebbenden (bijv. gebruikers, leveranciers, adviseurs, wetenschappers)?

Ja. Wel stelt de expertgroep als voorwaarde dat:

- de wijze waarop besluitvorming plaatsvindt expliciet beschreven wordt in het beheerdocument;
- de Kiesraad conform dit document een stuurgroep EML_NL instelt;
- alle belanghebbenden voldoende vertegenwoordigd zijn in de stuurgroep.

De expertgroep adviseert de kiesraad om expliciet vast te stellen hoeveel leden iedere groep van belanghebbenden af kan vaardigen naar de stuurgroep.

Bij het beheer van de EML_NL standaard zijn zowel een stuurgroep als de Kiesraad betrokken.

De stuurgroep beoordeelt wijzigingsverzoeken die zijn ingediend. Het indienen hiervan is voor iedereen toegestaan. Voor elk wijzigingsverzoek besluit de stuurgroep of deze verwerkt, verworpen, of op een later moment verwerkt wordt. De wijzigingsverzoeken, alsmede het oordeel van de stuurgroep wordt openbaar geconsulteerd.

Na de publieke consultatie stelt de stuurgroep de nieuwe versie vast. De Kiesraad heeft echter de mogelijkheid wijzigingen af te keuren indien deze in strijd zijn met wet- en regelgeving of met de waarborgen van het verkiezingsproces.

Belanghebbenden kunnen toegang krijgen tot de stuurgroep. De voorwaarden waarop dit gebeurt moeten nog vastgesteld worden.

3.2.3.2 Vindt besluitvorming plaats op een wijze die zoveel mogelijk recht doet aan de verschillende belangen?

Ja, indien de bij 3.2.3.1 genoemde voorwaarden in acht worden genomen,

3.2.3.3 Kan een belanghebbende formeel bezwaar aantekenen tegen de gevolgde procedure?

Ja, voor bezwaren geldt dezelfde bezwaarregeling als voor andersoortige besluiten van de Kiesraad. De expertgroep stelt wel als voorwaarde dat vanuit beheerdocumentatie expliciet wordt verwezen naar deze klachtenregeling.

3.2.3.4 Organiseert de standaardisatieorganisatie regelmatig overleggen met belanghebbenden over doorontwikkeling en beheer van de standaard? (geen harde voorwaarde)

Ja, het is de intentie om de stuurgroep regelmatig bijeen te laten komen.

3.2.3.5 Organiseert de standaardisatieorganisatie een publieke consultatie voordat (een nieuwe versie van) de standaard wordt vastgesteld? (geen harde voorwaarde)

Ja. Wel wordt opgemerkt dat niet een nieuwe versie van het specificatiedocument (de standaard) wordt geconsulteerd, maar de wijzigingsvoorstellen die leiden tot een aanpassing van de standaard. Ook wordt vastgesteld dat een 'reguliere consultatieperiode' kan worden verkort indien de doorlooptijd van wetswijziging tot feitelijke verkiezingen hier om vraagt.

De expertgroep adviseert om 30 dagen te nemen als termijn voor een 'reguliere consultatieperiode'. Ook beveelt de expertgroep aan een praktische manier te zoeken om belanghebbenden actief te informeren indien een consultatieperiode gestart wordt.

3.2.4 Is de standaardisatieorganisatie onafhankelijk en duurzaam?

3.2.4.1 Is de ontwikkeling en het beheer van de standaard belegd bij een onafhankelijke non-profit standaardisatieorganisatie?

Ja, de Kiesraad is onafhankelijk en not-for-profit.

3.2.4.2 Is de financiering van de ontwikkeling en het onderhoud van de standaard voor tenminste drie jaar gegarandeerd?

Ja, de Kiesraad garandeert financiering van de ontwikkeling voor ten minste drie jaar tot eind 2016, zoals vermeld is op haar website.

3.2.5 Is het (versie) beheer van de standaard goed geregeld?

3.2.5.1 Heeft de standaardisatieorganisatie gepubliceerd beleid met betrekking tot versiebeheer van de standaard? (met o.a. aandacht voor migratie van gebruikers)

Nog niet. De Kiesraad heeft weliswaar beleid ten aanzien van versiebeheer, maar dit is nog niet gepubliceerd. De expertgroep is akkoord met de wijze waarop het versiebeheer ingericht is. Wel stelt de expertgroep als voorwaarde dat dit versiebeheerbeleid gepubliceerd is.

3.2.5.2 Is het standaardisatieproces van de standaardisatieorganisatie zodanig goed geregeld dat het Forum zich kan onthouden van aanvullende

toetsing bij de aanmelding van een nieuwe versie van de standaard?

Nog niet. De eerder genoemde voorwaarden voor opname op de lijst met standaarden gelden ook voor het onthouden van aanvullende toetsing bij nieuwe versies. Daarnaast zal eerst ervaring opgedaan moeten worden met de voorgestelde behevorm om te bepalen of dat goedgenoeg geregeld is dat het Forum zich kan onthouden van toekomstige toetsingen.

3.2.5.3 Is het belang van de Nederlandse overheid voldoende geborgd bij de ontwikkeling en het beheer van de standaard?

Ja. De Kiesraad wordt samengesteld door de Minister van BZK. Daarnaast zullen gemeenten zitting nemen in de stuurgroep nadat voldaan is aan de voorwaarde die gesteld is in 3.2.3.1

3.2.6 Conclusie

Na invulling van de genoemde voorwaarden, zal in voldoende mate voldaan zijn aan het criterium Open Standaardisatieproces. De documentatie is dan vrij beschikbaar, de besluitprocedure voldoende toegankelijk, er is een bezwaarprocedure, de standaardisatieorganisatie is onafhankelijk en duurzaam en het versiebeheer is goed geregeld.

Als voorwaarde voor het kunnen voldoen aan het criterium 'Open Standaardisatieproces' stelt de expertgroep dat:

- Uiterlijk 15 juli een vastgesteld beheerdocument beschikbaar is via de website van de Kiesraad. In dit beheerdocument, of op een andere passende plaatst zal expliciet:
  - o beschreven staan dat notulen van de stuurgroep, en besluiten van de Kiesraad aangaande de EML_NL standaard, openbaar worden gemaakt;
  - o beschreven staan hoe besluitvorming plaatsvindt;
  - o verwezen worden naar de klachtenregeling;
  - o het versiebeheer beschreven zijn.Aan deze voorwaarde is inmiddels voldaan.
- Er gekozen is voor een open licentiemodel voor het specificatiedocument.
- Partijen die bijdragen aan de ontwikkeling van de standaard van hun intellectueel eigendom onherroepelijk afzien en en deze royalty-free beschikbaar stellen.
- Alle belanghebbenden voldoende vertegenwoordigd zijn in de stuurgroep.

Aanvullend adviseert de expertgroep om:

- Te kiezen voor een Creative Commons licentie voor het specificatiedocument, met voorkeur voor CC0;
- Partijen een verklaring te laten tekenen waarin van intellectueel eigendomsrecht wordt afgezien;
- Expliciet vast te stellen hoeveel leden iedere groep van belanghebbenden af kan vaardigen naar de stuurgroep;
- Een periode van 30 dagen te nemen voor een 'reguliere consultatie'
- betrokkenen op een praktische manier actief te informeren over het starten van een consultatie.

3.3 **Draagvlak**

Aanbieders en gebruikers moeten voldoende ervaring hebben bij het ondersteunen, implementeren en gebruiken van de standaard.
--

3.3.1 *Bestaat er voldoende marktondersteuning voor de standaard?*

3.3.1.1 *Bieden meerdere leveranciers ondersteuning voor de standaard?*

Ja, tijdens de expertsessie zijn al vier leveranciers vertegenwoordigd. Eén van deze leveranciers is de ontwikkelaar van OSV, de andere drie leveren software die gegevens uit OSV via EML_NL importeert.

3.3.1.2 *Kan een gebruiker de conformiteit van de implementatie van de standaard (laten) toetsen?*

Ja, conformiteit aan de standaard kan naar mening van de expertgroep voldoende getoetst worden middels de XML schema's.

Naast controle middels XML schema's zijn er allerlei andere hulpmiddelen denkbaar om conformiteit te toetsen. Hierbij valt te denken aan:

- Het beschikbaar stellen van testberichten;
- De mogelijkheid bieden om aangeleverde testberichten te valideren (al dan niet op een geautomatiseerde manier);
- Certificering.

Op dit moment worden door de Kiesraad geen van deze additionele mogelijkheden geboden. De expertgroep adviseert de stuurgroep van EML_NL om mogelijkheden voor additionele conformiteitstoetsing in te richten.

3.3.2 *Kan de standaard rekenen op voldoende draagvlak?*

3.3.2.1 *Wordt de aangemelde versie van de standaard binnen het organisatorische werkingsgebied door meerdere organisaties gebruikt?*

Ja, vrijwel alle gemeenten gebruiken bij verkiezingen software (OSV) waarin de standaard is geïmplementeerd. Daarnaast zijn er diverse leveranciers (waarvan vier vertegenwoordigd in de expertgroep) die de standaard geïmplementeerd hebben in hun software.

3.3.2.2 *Wordt een vorige versie van de standaard binnen het organisatorische werkingsgebied door meerdere organisaties gebruikt?*

Nee, versie 1.0 is de eerste versie van deze standaard.

3.3.2.3 *Is de aangemelde versie backwards compatible met eerdere versies van de standaard?*

Niet van toepassing: versie 1.0 is de eerste versie van deze standaard.

3.3.2.4 *Zijn er voldoende positieve signalen over toekomstige gebruik van de standaard door (semi-)overheidsorganisaties, het bedrijfsleven en burgers?*

Ja. De expertgroep is van mening dat deze standaard in de toekomst gebruikt zal blijven worden. Wel ziet de expertgroep graag dat de

standaard ook gebruikt wordt voor verkiezingen die buiten de kieswet vallen.

3.3.3

Conclusie

De expertgroep is van mening dat er ruim voldoende draagvlak is voor de standaard, met name bij gemeenten. Er is voldoende marktondersteuning voor de standaard door meerdere leveranciers.

De expertgroep adviseert de stuurgroep van EML_NL om mogelijkheden voor additionele conformiteitstoetsing in te richten, naast de bestaande mogelijkheden van schemavalidatie.

3.4

Opname bevordert adoptie

De opname op de lijst is een geschikt middel om de adoptie van de standaard te bevorderen.

Er zijn twee lijsten: de lijst met gangbare standaarden en de lijst voor 'pas toe of leg uit'. Deze laatste lijst is bedoeld om standaarden een extra stimulans te geven wanneer:

1. Hun huidige adoptie binnen de (semi-)overheid beperkt is;
2. Opname bijdraagt aan de adoptie door te stimuleren o.b.v. het 'pas toe of leg uit' regime.

De lijst met gangbare standaarden vormt een referentie voor standaarden die veel gebruikt worden. Als standaarden voldoen aan enkele basisvoorwaarden (voor o.a. openheid), er is geen discussie over en de standaarden worden breed gebruikt, dan vindt opname op die lijst plaats.

Voor EML_NL geldt dat een opname op de lijst voor 'pas toe of leg uit' wordt voorzien.

3.4.1

Is de 'pas toe of leg uit'-lijst het passende middel om de adoptie van de standaard binnen de (semi)overheid te bevorderen?

Ja. De standaard wordt op dit moment al door veel gemeenten gebruikt, en om dit ook in de toekomst te waarborgen is opname op de lijst een passend middel. Aan het alternatief, opname in de wet, vinden de experts te veel nadelen kleven. Bijvoorbeeld omdat de wetgevingspraktijk zich verzet tegen opname van technische standaarden in wetgeving. Een andere belangrijke reden om gebruik van de standaard middels opname op de lijst te borgen, is de mogelijke toetreding van buitenlandse leveranciers op de Nederlandse markt.

3.4.2

Is de lijst met gangbare open standaarden het passende middel om de adoptie van de standaard binnen de (semi)overheid te bevorderen?

Nee, vanwege het ontbreken van het verplichtende karakter, vinden de experts de lijst met gangbare standaarden niet het juiste middel. Ook het bevorderen van het gebruik van EML_NL voor verkiezingen die buiten de kieswet vallen gaat beter via de lijst voor 'pas toe of leg uit'.

3.4.3

Conclusie

De EML_NL standaard wordt op dit moment al veelvuldig gebruikt voor verkiezingen die onder de kieswet vallen. Opname op de lijst voor 'pas toe of leg uit' waarborgt het gebruik van de standaard in toekomstige situaties. Bovendien stimuleert opname het gebruik bij verkiezingen en referenda die niet onder kieswet vallen, maar waarvoor de standaard wel gebruikt kan worden.

3.5

Adoptieactiviteiten

Gebruik van de standaard het einddoel van het Forum en College. Plaatsing op de lijsten is hiervoor een goede stap, maar voor het daadwerkelijk adopteren (implementeren en gebruiken) van de standaard is vaak aanvullende actie benodigd. Aanvullend kan Forum Standaardisatie dan ook bijdragen aan adoptie van de standaard door het actief inzetten van adoptie-instrumenten of ondersteunende acties. Welke kansen zijn er om de adoptie te versnellen en welke drempels bestaan er die de adoptie van de standaard hinderen?

De adoptiegraad van EML_NL is al behoorlijk groot, en de expertgroep verwacht niet dat inzet van additionele adoptieactiviteiten door het Forum de adoptiegraad binnen het huidige toepassings- en werkingsgebied zal verhogen.

In de toekomst zou de EML_NL standaard mogelijk breder ingezet kunnen worden. Ter voorbereiding hierop zouden al wel vast wat activiteiten ondernomen kunnen worden. De expertgroep adviseert om:

- Stichting 'WijVertrouwenStemcomputersNiet' expliciet te benaderen om deel te nemen aan de openbare consultatie van dit expertadvies;
- De VNG te verzoeken het gebruik van EML_NL op te nemen in de relevante modelverordening;
- Waterschappen te benaderen over het gebruik van de EML_NL standaard tijdens Waterschapsverkiezingen.

De laatste activiteiten zouden opgepakt kunnen worden door de stuurgroep EML_NL.

4 Advies aan Forum en College

4.1 Samenvatting van de toetsingscriteria

Samengevat is het oordeel op de toetsingscriteria als volgt:

4.1.1 Toegevoegde waarde

De interoperabiliteitswinst en andere voordelen van adoptie van EML_NL wegen overheidsbreed en maatschappelijk op tegen de risico's en nadelen.

4.1.2 Open standaardisatieproces

Na invulling van een aantal voorwaarden, zal in voldoende mate voldaan zijn aan het criterium Open Standaardisatieproces. De documentatie is dan vrij beschikbaar, de besluitprocedure voldoende toegankelijk, er is een bezwaarprocedure, de standaardisatieorganisatie is onafhankelijk en duurzaam en het versiebeheer is goed geregeld.

Als voorwaarde voor het kunnen voldoen aan het criterium 'Open Standaardisatieproces' stelt de expertgroep dat:

- Uiterlijk 15 juli een vastgesteld beheerdocument beschikbaar is via de website van de Kiesraad. In dit beheerdocument, of op een andere passende plaatst zal expliciet:
  - o beschreven staan dat notulen van de stuurgroep, en besluiten van de Kiesraad aangaande de EML_NL standaard, openbaar worden gemaakt;
  - o beschreven staan hoe besluitvorming plaatsvindt;
  - o verwezen worden naar de klachtenregeling;
  - o het versiebeheer beschreven zijn.
- Er gekozen is voor een open licentiemodel voor het specificatiedocument
- Partijen die bijdragen aan de ontwikkeling van de standaard hun intellectueel onherroepelijk en royalty-free eigendom beschikbaar stellen
- Alle belanghebbenden voldoende vertegenwoordigd zijn in de stuurgroep

Aanvullend adviseert de expertgroep om:

- te kiezen voor een Creative Commons licentie voor het specificatiedocument, met voorkeur voor CC0;
- partijen een verklaring te laten tekenen waarin van intellectueel eigendomsrecht wordt afgezien;
- expliciet vast te stellen hoeveel leden iedere groep van belanghebbenden af kan vaardigen naar de stuurgroep;
- een periode van 30 dagen te nemen voor een 'reguliere consultatie'
- betrokkenen op een praktische manier actief te informeren over het starten van een consultatie.

4.1.3 *Draagvlak*

De expertgroep is van mening dat er ruim voldoende draagvlak is voor de standaard, met name bij gemeenten. Er is voldoende marktondersteuning voor de standaard door meerdere leveranciers.

De expertgroep adviseert de stuurgroep van EML_NL om mogelijkheden voor additionele conformiteitstoetsing in te richten, naast de bestaande mogelijkheden van schemavalidatie.

4.1.4 *Opname bevordert adoptie*

De EML_NL standaard wordt op dit moment al veelvuldig gebruikt voor verkiezingen die onder de kieswet vallen. Opname op de lijst voor 'pas toe of leg uit' waarborgt het gebruik van de standaard in toekomstige situaties. Bovendien stimuleert opname het gebruik bij verkiezingen en referenda die niet onder kieswet vallen, maar waarvoor de standaard wel gebruikt kan worden.

4.2 **Advies aan Forum en College**

De expertgroep adviseert het Forum en College om de standaard EML_NL op te nemen op de lijst voor 'pas toe of leg uit', nadat voldaan is aan de voorwaarden zoals benoemd in paragraaf 4.1.2,

met als toepassingsgebied:

"De definitie en uitwisseling van kandidaatgegevens en uitslaggegevens bij verkiezingen welke onder de Nederlandse Kieswet vallen"

En als werkingsgebied:

Overheden (Rijk, provincies, gemeenten en waterschappen) en instellingen uit de (semi-) publieke sector.

4.3 **Aanbevelingen ten aanzien van de adoptie van de standaard**

De adoptiegraad van EML_NL is al behoorlijk groot, en de expertgroep verwacht niet dat inzet van additionele adoptieactiviteiten de adoptiegraad binnen het huidige toepassings- en werkingsgebied zal verhogen.

In de toekomst zou de EML_NL standaard mogelijk breder ingezet kunnen worden. Ter voorbereiding hierop zouden al wel vast wat activiteiten ondernomen kunnen worden. De expertgroep adviseert om:

- Stichting 'WijVertrouwenStemcomputersNiet' expliciet te benaderen om deel te nemen aan de openbare consultatie van dit expertadvies;
- De VNG te verzoeken het gebruik van EML_NL op te nemen in de relevante modelverordening;
- Waterschappen te benaderen voor het gebruik van de EML_NL standaard tijdens Waterschapsverkiezingen.

De laatste activiteiten zouden opgepakt kunnen worden door de stuurgroep EML_NL.

5 Referenties

- [1] *Actieplan Nederland Open in Verbinding*, 's-Gravenhage: Ministerie van Economische Zaken, 2007.
- [2] "Pas toe of leg uit" is vastgelegd in de "Instructie rijksdienst bij aanschaf ICT-diensten of ICT- producten" van 8 november 2008, en daarnaast in convenanten en afspraken met decentrale overheden. <http://www.forumstandaardisatie.nl/open-standaarden/voor-overheden/pas-toe-of-leg-uit-regime/>
- [3] "Instellingsbesluit College en Forum Standaardisatie 2010", <https://zoek.officielebekendmakingen.nl/stcrt-2010-4499.html>
- [4] Beoordelingscriteria lijsten met open standaarden, <http://www.forumstandaardisatie.nl/open-standaarden/aanmelden-en-toetsing/toetsingscriteria/>
- [5] Brief van Staatssecretaris drs. A.Th. B. Bijleveld-Schouten aan de 2^e kamer inzake de eisen die gesteld worden aan programmatuur voor het berekenen van de uitslag van verkiezingen, 9 april 2008, kenmerk BPR2008/U52926